

Artemenko A. V.

Post-Socialistic Management: General and Specific Aspects of Transformational Development in Post-Soviet Countries

General patterns and features of privatization in post-Soviet countries during the period of transformational reforms were analyzed in the article. There were formulated recommendations for the implementation of privatization practices in Ukrainian economy.

Key words: post-socialist model of management, social transformations, economic transformations, transformational development, privatization.

Артеменко Анна Вікторівна – аспірант кафедри міжнародної економіки ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі».

УДК 658.012.4

М. М. Глущенко

ТИПОЛОГІЗАЦІЯ СУБ'ЄКТІВ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ПОЗИЦІЇ ЇХНІХ ФІНАНСОВИХ ПОТРЕБ

Розкрито сутність запропонованої класифікації суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, яку побудовано із урахуванням їхніх фінансових потреб. Ця класифікація необхідна для ідентифікування раціональних шляхів удосконалення існуючих і вироблення нових механізмів фінансової підтримки суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. На відміну від існуючих, запропонована класифікацій базується на принципі декомпозиції і виключення подвійного рахунку у віднесенні того чи іншого суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності до певної групи.

Ключові слова: суб'єкт, фінансові потреби, фінансові інтереси, зовнішньоекономічна діяльність.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації економіки, коли посилюється роль комунікації, інформації та інновацій незаперечним фактом є те, що зовнішньоекономічна діяльність суб'єктів господарювання вимагає постійного вдосконалення, а також диверсифікації і диференціації форм її фінансової підтримки. Вітчизняними і зарубіжними науковцями приділено досить багато уваги проблемам розвитку зовнішньоекономічної діяльності [2–9], проте критичний аналіз наукової літератури показав, що питанням фінансової підтримки суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності приділено

© М. Глущенко, 2014

мало уваги. Передусім, на теоретичному рівні дослідження, проблема полягає у відсутності адекватної класифікації суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності з позиції їх фінансових потреб. Побудова такої класифікації є відправною позицією для удосконалення існуючих і формування нових механізмів фінансової підтримки суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

Огляд останніх досліджень і публікацій за проблемою. Побудова класифікації суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності з позиції їх фінансових потреб вимагає застосування нормативного, поведінкового, процесного і системного науково-методичних підходів. Необхідність використання нормативного підходу викликана тим, що у Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність» наведено чітке означення поняття «суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності» (сторони, які перебувають у договірних відносинах з приводу купівлі-продажу товарів, надання послуг, здійснення інвестицій тощо) і наведено перелік суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності:

- фізичні особи – громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства, які мають цивільну правоздатність і дієздатність згідно з законами України і постійно проживають на території України;
- юридичні особи, зареєстровані як такі в Україні і які мають постійне місцезнаходження на території України (підприємства, організації та об'єднання всіх видів, включаючи акціонерні та інші види господарських товариств, асоціації, спілки, концерни, консорціуми, торговельні дома, посередницькі та консультаційні фірми, кооперативи, кредитно-фінансові установи, міжнародні об'єднання, організації та інші), в тому числі юридичні особи, майно та/або капітал яких є повністю у власності іноземних суб'єктів господарської діяльності;
- об'єднання фізичних, юридичних, фізичних і юридичних осіб, які не є юридичними особами згідно з законами України, але які мають постійне місцезнаходження на території України і яким цивільно-правовими законами України не заборонено здійснювати господарську діяльність;
- структурні одиниці суб'єктів господарської діяльності України, іноземних суб'єктів господарської діяльності, які не є юридичними особами згідно з законами України (філії, відділення, тощо), але мають постійне місцезнаходження на території України;
- спільні підприємства за участю суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, зареєстровані як такі в Україні і які мають постійне місцезнаходження на території України;

- інші суб'єкти господарської діяльності, передбачені законами України.

З позиції поведінкового і процесного науково-методичного підходу О. Гребельник класифікує суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності за рівнями:

1) мікрорівень (рівень фізичних і юридичних суб'єктів господарювання) – підприємства, організації, які експортують чи імпортують товари, предмети, послуги;

2) мезорівень (рівень національних, галузевих і регіональних об'єднань) – міністерства і відомства, які безпосередньо здійснюють регулювання зовнішньоекономічних відносин (Міністерство економіки України, Національний банк України, Антимонопольний комітет України, Міжвідомча комісія з міжнародної торгівлі, Торгово-промислова палата України тощо);

3) макрорівень (рівень держави) – уряд країни та парламент;

4) метарівень (рівень становлення зовнішньоекономічних пріоритетів у процесі міжнародної регіональної інтеграції). Особливо це стосується співпраці органів управління на стадії створення і розвитку інтеграційних об'єднань.

5) мегарівень (рівень міжнародних об'єднань, організацій). Це передусім Генеральна угода з торгівлі і тарифів (ГАТТ), Світова організація торгівлі (СОТ), Міжнародна торгова палата, Конференція ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД), Рада митного співробітництва та ін.

За дієздатністю суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності поділяються на фізичних та юридичних осіб. До фізичних осіб відносяться підприємці, наймані працівники, туристи, тобто ті, хто безпосередньо бере участь у здійсненні даного виду діяльності. До юридичних осіб відносяться підприємства різних організаційно-правових форм, корпорації, асоціації тощо [3; 4].

За способом привласнення результатів діяльності суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності можна згрупувати таким чином: держава в особі не тільки державних органів регулювання, а й міждержавних та міжнародних організацій; власники, тобто безпосередні засновники підприємств та найманих працівників, які працюють за контрактами зовнішньоекономічної діяльності [3; 4]. Суттєвий внесок у класифікацію суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності здійснили також В. Козик, Л. Панкова, Я. Карп'як, О. Григор'єв і А. Босак, Л. Стровський, які конкретизували суб'єктів зовнішньоекономічних операцій з позиції виконуваних ними комерційних операцій [7]:

- суб'єкти, які реалізують зовнішньоторговельні операції (експортно-імпортні, реекспортні та реімпортні, операції зустрічної торгівлі, операції натурального обміну, операції, які передбачають участь продавця в реалізації товарів, запропонованих покупцем, викуп застарілої продукції, поставки на комплектацію, операції

на давальницькій сировині, операції зустрічної торгівлі у рамках промислового співробітництва, організаційні форми здійснення зовнішньоторгових операцій);

- суб'єкти, які реалізують орендні операції;
- суб'єкти, які реалізують операції з міжнародної торгівлі науково-технічними знаннями і досвідом;
- суб'єкти, які реалізують операції з торгівлі інженерно-технічними послугами;
- суб'єкти, які реалізують консалтингові операції;
- суб'єкти, які реалізують операції з технічного обслуговування і забезпечення запасними частинами машино технічної продукції.

А. Кредісов з позиції організаційних форм торгово-посередницьких операцій у сфері зовнішньоекономічної діяльності виділяє торговельні (суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, які є торговельними підприємствами найчастіше проводять операції за свій рахунок і від свого імені. До цієї групи суб'єктів належать торговельні дома, експортні та імпорتنі фірми, підприємства оптової і роздрібною торгівлі, дистриб'юторські стокові компанії), комісійні (суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, які є комісійними підприємствами – це представники продавців або покупців, які відповідальні за своєчасність постачання товарів, їх транспортування, документальне оформлення і технічне обслуговування виконання угоди, страхування), агентські (суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, які є агентськими підприємствами – це компанії, які тривалий час підтримують тісний контакт із принципалами. Вони поділяються на експортних і імпортерів), брокерські (суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, які є брокерськими підприємствами – це великі компанії, які мають постійні зв'язки з великими банками, що дозволяє їм фінансувати експортні та імпортерські угоди під заставу товару) підприємства, а також фактори (суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, які є факторами – це торговельні посередники, котрі виконують широке коло посередницьких обов'язків від імені експортера: експортують продукцію, фінансують експортні операції, платять аванси виробникам, кредитують імпортерів, страхують торговельні операції) [8].

Г. Дроздова виділяє за ознакою належності капіталу і контролю поділяє суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності на національних (до них належать підприємства, капітал яких належить підприємцям України), іноземних (до цих суб'єктів належать підприємства, капітал яких належить іноземним підприємцям) і мішаних (до цих суб'єктів належать підприємства, капітал яких належить як вітчизняним, так і іноземним підприємцям) [6]. Г. Дроздова за обсягом реалізовуваних зовнішньоекономічних операцій виділяє також великих, середніх і малих суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності [6].

Цілі статті. Метою статті є розвинути класифікацію суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності шляхом уточнення існуючих і встановлення нових класифікаційних ознак і видів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Проведені дослідження показали, що окрім вищенаведених класифікаційних ознак і видів зовнішньоекономічної діяльності необхідно також за ознакою виконуваної ролі у сфері зовнішньоекономічної діяльності виділяти суб'єктів, які виконують роль контролерів і регулювальників зовнішньоекономічної діяльності, суб'єктів, які виконують роль підприємців і суб'єктів, які виконують судову роль. До першої групи суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності належать органи державного управління, які у відповідності до чинного законодавства встановлюють правила провадження зовнішньоекономічної діяльності, контролюють хід їх виконання, а також приймають і реалізують регулювальні рішення, якими впливають та ті явища і тенденції, які виникають у сфері зовнішньоекономічної діяльності країни. До цієї групи суб'єктів належить Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. У його структурі створено департамент зовнішньоекономічної діяльності, у склад якого входить два керівник підрозділи – управління зовнішньоекономічної політики і управління регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Перший з підрозділів включає відділ політики та інструментів розвитку зовнішньої торгівлі, відділ митно-тарифної та нетарифної політики, відділ розвитку експорту товарів та послуг, відділ прогнозування та моніторингу зовнішньої торгівлі. У свою чергу, другий підрозділ об'єднує відділ нетарифного регулювання, відділ контролю у сфері зовнішньоекономічної діяльності і відділ державного регулювання зовнішньоекономічних операцій. Окрім Міністерства економічного розвитку і торгівлі України роль контролера, регулювальника виконує також Міністерство закордонних справ України, Національний банк України, Міністерство доходів і зборів України (Міністерство є правонаступником Державної податкової служби України та Державної митної служби України).

До суб'єктів, які виконують судову роль у сфері зовнішньоекономічної діяльності належать державні і третейські суди. Враховуючи те, що законодавчі акти щодо міжнародної торгівлі мають суттєві відмінності у різних країнах, то суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності здебільшого для розв'язання спорів звертаються у міжнародні організації, які розв'язують конфлікти керуючись положеннями міжнародного права. Так, Комісія ООН з права міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ) виробила типові правила доарбітражного врегулювання спорів і реалізації самого арбітражу: Правила про арбітраж 1976 року, Правила про доарбітражне врегулювання спорів 1980 року, Типовий закон про арбітраж 1985 року. Важливою основою формування і реалізації судових рішень у сфері зовнішньоекономічної діяльності є також Конвенція

ООН 1958 року про визнання і виконання іноземних арбітражних рішень, яка регламентує порядок взаємодії державних і третейських судів у питання розв'язання конфліктів у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Застосування системного підходу до класифікації суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності вимагає ідентифікування ознак, які слугуватимуть виявленню спільного і відмінного у фінансових потребах та інтересах суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. В широкому розумінні терміни «інтерес» та «потреба» практично не відрізняються. Так, у Тлумачному словнику сучасної української мови під інтересом розуміється: 1) увага до кого-, чого-небудь, зацікавлення кимсь, чимось; 2) вага значення; 3) те, що найбільше цікавить кого-небудь, що становить зміст чиїхось думок і турбот; прагнення потреби; 4) те, що йде на користь кому-, чому-небудь, відповідає чиймсь прагненням, потребам [1, с. 401]. У свою чергу, термін «потреба» має такі значення: 1) необхідність у кому-, чому-небудь, що вимагає задоволення; потрібність. Необхідність або бажання робити щось, діяти певним чином; 2) те, без чого не можна обійтись; вимоги, які необхідно задовольнити; 3) умови, необхідні для когось, чогось [1, с. 905]. Незважаючи на схожість цих двох термінів, між ними є певна різниця, яка важлива для ідентифікування видів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Більш очевидною ця різниця є тоді, коли порівнювати між собою фінансові потреби з фінансовими інтересами. Так, підприємці як основні суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності залежно від характеру виконуваних ними операцій можуть мати виключно дві фінансові потреби – потребу у фінансових ресурсах і потребу в гарантіях фінансових установ для реалізації тих чи інших зовнішньоекономічних операцій. Фінансові потреби мають об'єктивний характер, оскільки їх виникнення базується на такому факторі об'єктивної дійсності, як фінансові зобов'язання, що впливають з умов зовнішньоекономічних контрактів, а також чинного законодавства, зокрема у тій частині, яка зобов'язує до сплати певних податків і платежів у певні встановлені терміни. У свою чергу, дослідження показали, що інтереси підприємців, як суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності значною мірою є суб'єктивними. Джерелом суб'єктивізму є утилітарний підхід до виявлення економічної корисності прийнятих рішень. Базуючись на індивідуальних баченнях, переконаннях, власному досвіді, індивідуальній поінформованості підприємці самостійно приймають рішення про те в чому їх вигода, якого розміру вона повинна бути, в які терміни вигода повинна бути отриманою. Як наслідок, залежно від того, яку вигоду бачить підприємець від реалізації тієї чи іншої операції він виступає у сфері зовнішньоекономічної діяльності як інвестор або реципієнт, кредитор або позичальник, продавець або покупець. Тобто вигода, що зумовлена перспективами реалізації певної операції, зумовлює вибір ролі підприємця як суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності.

Враховуючи вищесказане, фінансові потреби базуються на фінансових інтересах суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Суб'єктивні рішення підприємців, які керуються певними фінансовими інтересами лягають в основу зовнішньоекономічних контрактів, як наслідок виникають об'єктивні фінансові потреби, які суб'єкт змушений виконати в конкретні, обумовлені контрактом і правовими актами терміни.

Таким чином, узагальнення критичного огляду літературних джерел [2–9] і власні теоретичні дослідження дозволили розвинути класифікацію суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності

Класифікаційні ознаки	Види суб'єктів
За рівнями	<ul style="list-style-type: none"> • Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності мікрорівня; • суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності мезорівня; • суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності макрорівня; • суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності мета рівня; • суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності мегарівня
За дієздатністю	<ul style="list-style-type: none"> • Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, які є фізичними особами; • суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, які є юридичні особами
За способом при-власнення результатів зовнішньоекономічної діяльності	<ul style="list-style-type: none"> • Держава в особі органів державного управління, а також як член міждержавних та міжнародних організацій; • власники, тобто безпосередні засновники підприємств та наймані працівники, які працюють за контрактами зовнішньоекономічної діяльності
З виконуваними комерційними операціями	<ul style="list-style-type: none"> • Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, які реалізують зовнішньоторговельні операції; • суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, які реалізують орендні операції; • суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, які реалізують операції з міжнародної торгівлі науково-технічними знаннями і досвідом; • суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, які реалізують операції з торгівлі інженерно-технічними послугами; • суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, які реалізують консалтингові операції; • суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, які реалізують операції з технічного обслуговування і забезпечення запасними частинами машинно-технічної продукції.
За організаційними формами торгово-посередницьких операцій	<ul style="list-style-type: none"> • Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, які є торговельними підприємствами; • суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, які є комісійними підприємствами; • суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, які є агентськими підприємствами; • суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, які є брокерськими підприємствами; • суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, які є факторами

Класифікаційні ознаки	Види суб'єктів
За ознакою належності капіталу і його контролю	<ul style="list-style-type: none"> • Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, формування і контроль капіталу яких відбувається в Україні; • суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, формування і контроль капіталу яких відбувається поза межами України; • суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, формування і контроль капіталу яких відбувається на мішаній основі
За ознакою виконуваної ролі у сфері зовнішньоекономічної діяльності	<ul style="list-style-type: none"> • Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, які виконують роль контролерів і регулювальників зовнішньоекономічної діяльності; • суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, які виконують роль суду у сфері зовнішньоекономічної діяльності; • суб'єкти, зовнішньоекономічної діяльності, які виконують роль підприємців
За змістом фінансових інтересів	<ul style="list-style-type: none"> • Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, які виконують роль інвесторів або реципієнтів; • суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, які виконують роль кредиторів або позичальників; • суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, які виконують роль продавців або покупців
За характером фінансових потреб	<ul style="list-style-type: none"> • Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, які мають потребу у фінансових ресурсах; • суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, які мають потребу у гарантіях фінансових установ для реалізації тих чи інших зовнішньоекономічних операцій

Примітки: Складено автором статті

Висновки. Запропонована класифікація суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності із урахуванням їх фінансових потреб необхідна для ідентифікування раціональних шляхів удосконалення існуючих і вироблення нових механізмів фінансової підтримки суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. На відміну від існуючих, запропонована класифікацій базується на принципі декомпозиції і виключення подвійного рахунку у віднесенні того чи іншого суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності до певної групи.

Список використаної літератури

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад, і гол. ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перунь», 2005. – 728 с.
2. Волокодавова Е. В. Экспортный потенциал промышленных предприятий: теория, методология, практика : [монография] / Е. В. Волокодавова. – Самара : Самарский гос. экон. университет, 2007. – С. 14.
3. Георгіаді Н. Г. Основи зовнішньоекономічної діяльності : [навч.-метод. посіб.] / Н. Г. Георгіаді, Х. С. Передало, С. В. Князь. – [2-ге вид.] – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2009. – 236 с.
4. Гребельник О. П. Основи зовнішньоекономічної діяльності : підручник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 384 с.

5. Диверсифікація експортного потенціалу України // Україна і світове господарство: взаємодія на межі тисячоліть / М. А. Дудченко, А. С. Філіпенко, В. С. Буркін, А. С. Гальчинський та ін. – К.: Либідь, 2002. – С. 143–157.
6. Дроздова Г. М. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності: навч. посібник / Дроздова Г. М. – К.: ЦУЛ, 2002. – 172 с.
7. Заруба В. Я. Моделирование процессов управления воспроизводством потенциала предприятия / В. Я. Заруба, Л. В. Петрашкова // Современные проблемы моделирования социально-экономических систем: [монография]. – Х.: ФЛП Александрова К. М.; ИД «ИНЖЭК», 2009. – 440 с.
8. Козик В. В. Основи зовнішньоекономічної діяльності: Навч. посібник / Козик В. В., Панкова Л. А. – Львів: Державний університет «Львівська політехніка». 1997. – 151 с.
9. Кузьмін О. Є. Основи менеджменту: підручник / Кузьмін О. Є., Мельник О. Г. – К.: «Академвидав», 2003. – 416 с.
10. Управління зовнішньоекономічною діяльністю: навч. посібник / за заг. ред А. І. Кредісова. – К.: ВІРА-Р, 2002. – 552 с.

В статтє раскрыта сущность предложенной классификации субъектов внешнеэкономической деятельности, которая построена с учетом их финансовых потребностей. Эта классификация необходима для идентификации рациональных путей совершенствования существующих и выработки новых механизмов финансовой поддержки субъектов внешнеэкономической деятельности. В отличие от существующих, предложенная классификация базируется на принципе декомпозиции и исключения двойного счета в отнесении того или иного субъекта внешнеэкономической деятельности к определенной группе.

Ключевые слова: *субъект, финансовые потребности, финансовые интересы, внешнеэкономическая деятельность.*

The essence of the classification of foreign economic activity, which is proposed with regard to their financial needs disclosed in the article. This classification is needed to identify sustainable ways to improve existing and develop new mechanisms of financial support for economic operators. Unlike existing, proposed classification is based on the principle of decomposition and off double counting in the designation of a particular economic agent to a particular group.

Key words: *financial needs, financial interests, foreign economic activity.*

Глуценко М. М. – здобувач Університету банківської справи Національного банку України